

органов местного управления и самоуправления, центральной власти, всероссийских общественных организаций и военных властей. Это порождало волокиту при решении насущных проблем беженцев, различия во взглядах на формы и степень участия местных властей в помощи беженцам. Только в августе 1915 г. эта проблем была решена. Фактически правительство узаконило сложившееся положение в деле помощи беженцам, выстроило иерархию взаимоотношений правительственных органов власти (центральных и местных) и благотворительных организаций при решении вопросов в этой сфере.

Библиографический список

1. Высочайше утвержденное положение о порядке производства дела в Губернских правлениях, 3 июня 1837 г., № 10304 // Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 2. — СПб., 1837. — Т. 12. — Отделение 1. — С. 439—463.
2. Высочайше утвержденный общий наказ гражданским губернаторам, 3 июня 1837 г., № 10303 // Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 2. — СПб., 1837. — Том 12. — Отделение 1. — С. 361—439.
3. Городовое положение, 11 июня 1892 г., с изм. и доп. // Свод законов Российской империи. — Пг., 1915. — Т. 2, ч. 2. — С. 1—55.
4. Закон об обеспечении нужд беженцев, 30 августа 1915 г., № 1842. // Собрание узаконений и распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. Пг., 1915. — Отд. 1. — 2-е полугодие. — С. 2423—2426.
5. Положение о губернских и уездных земских учреждениях, 12 июня 1890 г., с изм. и доп. // Свод законов Российской империи. — Пг., 1915. — Т. 2. — Ч. 1. — С. 1—37.

Новік Наталля Яўгеньеўна

Інстытут гісторыі НАН Беларусі (Мінск, Беларусь)

СІСТЭМА ПРАФЕСІЙНАЙ АДУКАЦЫІ БЕЛАРУСІ Ў ПЕРЫЯД ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (ЖНІВЕНЬ 1914 — КАСТРЫЧНІК 1917 г.): ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦЯ

Да пачатку XX ст. на тэрыторыі Беларусі склалася і паспяхова дзейнічала сістэма прафесійнай адукацыі: павялічваліся ўрадавыя асігнаванні на адукацыйныя патрэбы, адкрываліся новыя навучаль-

ныя ўстановы, актывізавалася прыватная ініцыятыва. Першая сусветная вайна наклала адбітак на працэс эвалюцыі гэтай сістэмы, садзейнічала з'яўленню новых рысаў яе развіцця.

Адразу пасля ўступлення Расіі ў вайну пачалі праводзіцца ўрадавыя мерапрыемствы па адаптацыі навучальных устаноў да ўмоў ваеннага часу. Змены ва ўрадавай палітыцы па нацыянальным пытанні прывялі да ўвядзення строгіх абмежаванняў ў дачыненні настаўнікаў і навучэнцаў, падданых дзяржаў, якія ўступілі ў вайну з Расіяй. Міністэрства народнай асветы пайшло таксама і на пэўную лібералізацыю, зрабіла некаторыя крокі па пашырэнні адукацыйных правоў асобных этнасаў, аднак у цэлым ўрад не збіраўся радыкальна пераарыентаваць сваю нацыянальна-школьную палітыку.

У ходзе вайны многія прафесійныя школы Беларусі апынуліся ў зоне тэатра ваенных дзеянняў ці паблізу ад яго, таму ўрад быў вымушаны ажыццяўляць неабходныя мерапрыемствы па іх эвакуацыі. У 1915 г. з тэрыторыі Беларусі ў цэнтральныя губерні Расіі былі эвакуяваны наступныя найбольш значныя прафесійныя навучальныя ўстановы: Мінскі настаўніцкі інстытут — у г. Яраслаўль; Маладзечанская настаўніцкая семінарыя — у г. Смаленск; Свіслацкая настаўніцкая семінарыя — у г. Медынь Калужскай губерні, а ў 1917 г. — у г. Красная Слабада Варонежскай губерні; Барунская царкоўна-настаўніцкая школа — у в. Вялебцы Наўгародскай губерні; Гродзенская цэнтральная акушэрска-фельчарская школа — спачатку ў г. Віцебск, а затым у г. Калугу [3, с. 40—43]. Нягледзячы на значныя матэрыяльныя страты, эвакуацыя прайшла даволі арганізавана і аператыўна, пералічаныя прафесійныя навучальныя ўстановы здолелі захаваць кадравы патэнцыял і аднавіць сваю дзейнасць на новых месцах.

Ваенныя падзеі паўплывалі на змены ў арганізацыі і змесце навучальна-выхаваўчага працэсу ў прафесійных школах. Будынкi навучальных устаноў выкарыстоўваліся пад лазарэты, харчовыя пункты, склады ваеннага ведамства і Чырвонага Крыжа, памяшканні ваенных частак і для бежанцаў. Напрыклад, будынак Віцебскага настаўніцкага інстытута быў рэквізаваны пад штаб Дзвінскай ваеннай акругі, у выніку заняткі прыйшлося праводзіць у памяшканні вышэйшага пачатковага вучылішча ў другую змену з 12.00 да 21.00 [6, а. 34]. Хаця вучэбная адміністрацыя імкнулася, каб будынкi рэквізаваліся войскам толькі ў самых крайніх выпадках, яна не заўсёды знаходзіла паразуменне з прадстаўнікамі ваеннага камандавання.

Пад уздзеяннем вайны быў унесены шэраг карэктываў у змест навучальных праграм (намаганні, накіраваныя на глыбейшае засваенне

гісторыі славянскіх народаў і ўзаемаадносін Расіі з дзяржавамі, якія ўступілі ў вайну), умацнілася дзейнасць у сферы выхавання (дысцыплінарныя спагнанні да навучэнцаў, якія дэманстравалі антыпатрыятычныя настроі, заахвочванне навучэнцаў да ўдзелу ў разнастайных дабрачынных акцыях і інш.).

Характэрнай рысай развіцця сістэмы адукацыі ў гады вайны было імкненне ўрада выкарыстоўваць кадравы і матэрыяльна-тэхнічны патэнцыял прафесійных навучальных устаноў для аказання дапамогі войску і пацярпелым ад ваенных дзеянняў. У самым пачатку вайны Міністэрства народнай асветы звярнула ўвагу на наяўнасць у тэхнічных навучальных установах добра абсталяваных майстэрняў і лабараторый, дзе можна арганізаваць выраб па нізкіх коштах рознай прадукцыі ваеннага прызначэння. Рамесна-тэхнічныя навучальныя ўстановы Беларусі ўключыліся ў гэтую працу. Так, у майстэрнях Ракаўскай ніжэйшай рамеснай школы навучэнцы выраблялі баявыя ўзрывальнікі.

Яшчэ адной формай выкарыстання патэнцыялу прафесійнай школы для мабілізацыі сіл і сродкаў дзяржавы на барацьбу з ворагам былі працоўныя сельскагаспадарчыя дружыны, якія ствараліся добраахвотным шляхам з навучэнцаў для аказання дапамогі сем'ям прызваных на вайну [5, л. 20, 23]. Рух працоўных сельскагаспадарчых дружин вельмі актыўна развіваўся на тэрыторыі Беларусі, прычым выхаванцы прафесійных школ адыгралі ў ім істотную ролю. Ва ўмовах недахопу агранамічнага персаналу вучні старэйшых класаў сельскагаспадарчых навучальных устаноў Беларусі часта выконвалі ролю кіраўнікоў названых дружин [1, с. 31].

Магчымасці педагагічных навучальных устаноў былі задзейнічаны для аказання дапамогі навучэнцам-бежанцам, а таксама дзецям асоб, прызваных на вайну. Пад кіраўніцтвам папярчыцеля Віленскай навучальнай акругі засноўваліся спецыяльныя камісіі для арганізацыі навучання гэтых дзяцей, прычым выхаванцы педагагічных навучальных устаноў выконвалі ролю настаўнікаў.

Такім чынам, у гады Першай сусветнай вайны былі праведзены мерапрыемствы, якія прыстасавалі сістэму прафесійнай адукацыі Беларусі да абставінаў ваеннага часу. Разам з тым назіралася і яшчэ адна тэндэнцыя — далейшага развіцця прафесійнай адукацыі, яе пашырэння і ўдасканалення. Адзначаная тэндэнцыя была цесна звязана з дзейнасцю міністра народнай асветы П.М. Ігнацьева і яго спробай рэфармавання адукацыйнай галіны. Па ініцыятыве міністра пачалі праводзіцца мерапрыемствы па паляпшэнні сістэмы кіравання адукацыяй, у першую чаргу, па перапамеркаванню паўнамоцтваў паміж

цэнтральным апаратам Міністэрства народнай асветы і яго мясцовымі органамі. 25 ліпеня 1915 г. міністэрства пашырыла кампетэнцыю мясцовых органаў, пакінуўшы за сабой толькі агульнае кіраўніцтва [4, л. 64]. Акрамя таго, яно правяло шэраг мер па ўдасканаленні свайго цэнтральнага апарату. У сакавіку 1916 г. пры Міністэрстве народнай асветы быў заснаваны кансультацыйны орган — Рада па справах прафесійнай адукацыі. П.М. Ігнацьеў лічыў прафесійна-тэхнічную адукацыю «заўтрашнім днём рускага жыцця». Распрацаваны пад яго кіраўніцтвам праект рэформы прафесійнай школы прадугледжваў выразнае вызначэнне яе месца ў сістэме адукацыі, адмову ад прафесіяналізацыі агульнаадукацыйнай народнай школы [2, с. 69 — 70].

У гады вайны ў цеснай сувязі з рэфарматарскай дзейнасцю Міністэрства народнай асветы набыла надзвычайную актуальнасць праблема забеспячэння народнай адукацыі педагогічнымі кадрамі адпаведнай кваліфікацыі. Яна лічылася адной з прыярытэтных ва ўмовах падрыхтоўкі да ўвядзення ў Расійскай імперыі ўсеагульнага пачатковага навучання. Вайна надзвычай абвастрала дэфіцыт кваліфікаваных настаўнікаў і запатрабавала адкрыцця новых педагогічных навучальных устаноў. У гэтай сітуацыі Міністэрства народнай асветы не толькі не скараціла крэдыты на патрэбы новых настаўніцкіх семінарыяў і інстытутаў, а пачало адкрываць іх у большай колькасці. Калі з 1864 па 1908 г. на тэрыторыі Беларусі дзейнічалі 4 настаўніцкія семінарыі, з 1909 па 1913 г. былі створаны 2 настаўніцкія семінарыі і 2 настаўніцкія інстытуты, то ў ваенныя гады пачалі працу Мінскі настаўніцкі інстытут (1914) і 3 настаўніцкія семінарыі — Барысаўская жаночая (1914), Гомельская мужчынская (1915), Бабруйская жаночая (1916). Акрамя таго, у 1915 г. колькасць педагогічных навучальных устаноў павялічылася за кошт двух настаўніцкіх семінарыяў, эвакуяваных з прыфрантавой паласы: у г. Мсціславе Магілёўскай губерні пачала працу Панявежская і ў г. Гарадку Віцебскай губерні — Дзвінская настаўніцкая семінарыя. Як можна бачыць, сетка педагогічных навучальных устаноў на тэрыторыі беларускіх губерняў з 1914 да пачатку 1917 г. істотна пашырылася.

Падзеі Лютаўскай рэвалюцыі падштурхнулі кіруючыя органы сістэмы прафесійнай адукацыі да ажыццяўлення некаторых пераўтварэнняў, якія даўно наспелі: прыняцця новага закона аб прамысловых вучылішчах, новага палажэння аб настаўніцкіх семінарыях і інстытутах, пашырэння правоў выпускнікоў камерцыйных вучылішчаў, ліквідацыі некаторых абмежаванняў жанчын на навучанне ў прафесійных навучальных установах. У той жа час пасля Лютаўскай рэвалюцыі грамадская і творчая ініцыятыва настаўнікаў і навучэнцаў

прафесійных навучальных устаноў не была своечасова накіравана ў рэчышча канструктыўнай практычнай працы па ўдасканаленні народнай адукацыі і ўнесла ў яе элементы дэзарганізацыі.

Падводзячы вынікі, адзначым, што ў перыяд ад пачатку Першай сусветнай вайны да кастрычніка 1917 г. у развіцці прафесійнай адукацыі Беларусі назіраліся дзве асноўныя тэндэнцыі. Першая была звязана з цяжкасцямі, стратамі і разбурэннямі сістэмы прафесійнай адукацыі і неабходнасцю яе адаптацыі да спецыфічных умоў ваеннага часу. Вайна перапыніла нармальнае функцыянаванне прафесійных навучальных устаноў, негатыўна адбілася на арганізацыі вучэбнага і выхаваўчага працэсу, матэрыяльным становішчы навучэнцаў і выкладчыкаў, іх маральна-псіхалагічным стане.

Другая тэндэнцыя вызначалася ў напрамку далейшага ўдасканалення і пашырэння сістэмы прафесійнай адукацыі. На першапачатковым этапе вайны адбываліся такія зрухі ў яе развіцці, як аптымізацыя апарату кіравання, далейшае ўдасканаленне структуры і зместу прафесійнай адукацыі, асэнсаванне месца прафесійнай школы ў агульнай сістэме адукацыі. Пашырэнне кампетэнцыі мясцовых органаў прывяло да ўзрастання грамадскай і творчай ініцыятывы кіраўнікоў і педагогаў прафесійных навучальных устаноў Беларусі. Менавіта ў гады вайны выкладчыкі актыўна ўключыліся ў стварэнне новых і перапрацоўку старых вучэбных планаў і праграм, абмеркаванне надзённых праблем развіцця прафесійнай адукацыі, выкарыстанне новых форм выхаваўчай работы. Кіруючыя органы ўсведамлялі важнасць больш-менш стабільнага фінансавання адукацыі, таму нават ва ўмовах інфляцыі на тэрыторыі Беларусі, якая знаходзілася недалёка ад тэатра ваенных дзеянняў, стала магчымым адкрыццё новых прафесійных навучальных устаноў. У гады вайны больш акрэслена выявіліся важнасць тэхнічнай адукацыі, роля педагагічнай адукацыі ў якасці кадравай базы для забеспячэння ўсеагульнага навучання, неабходнасць стварэння агульнадаступнай школы для прадстаўнікоў усіх сацыяльных пластоў. Такім чынам, у галіне прафесійнай адукацыі Беларусі назіралася супярэчлівае перапляценне двух вызначаных вышэй тэндэнцый, аднак у далейшым у выніку рэвалюцыйных падзей 1917 г. працэс развіцця сістэмы прафесійнай адукацыі быў сур'ёзна парушаны.

Бібліяграфічны спіс

1. Вельяминов-Зернов, А.В. К вопросу об организации первых трудовых дружин учащихся для оказания помощи семьям призванных в Минской губернии / А.В. Вельяминов-Зернов. — М.: Тип. Т-ва Сытина, 1916. — 35 с.

2. История профессионального образования в России. — М.: Ассоц. «Проф. образование», 2003. — 672 с.
3. Ляхоўскі, У.В. Школьна адукацыя ў Беларусі падчас нямецкай акупацыі (1915—1918 г.) / У.В. Ляхоўскі. — Беласток: Беларус. гіст. т-ва; Вільня: Ін-т беларусістыкі, 2010. — 340 с.
4. Дело о постановке учебно-воспитательной части в институте. 1915 // Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ). — Фонд 478. — Оп. 1. — Д. 27.
5. Дело об образовании трудовых дружин из учащихся для участия в весенних и осенних полевых работах. 1915—1917 // НТАБ. — Фонд 478. — Оп. 1. — Д. 28.
6. Дело о пожертвованных капиталах в пользу Российского общества Красного Креста и семейств запасных воинов, призванных в действующую армию. 1914 — 1916 // НТАБ. — Фонд 2645. — Оп. 1. — Д. 115.

Смольянинов Михаил Митрофанович

Институт истории НАН Беларуси (Минск, Беларусь)

БЕЛАРУСЬ В ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ 1914—1918 гг.

Первая мировая война 1914—1918 гг. явилась первым глобальным вооруженным конфликтом в истории человечества. Развязанная правящими кругами крупнейших империалистических держав, она принесла многомиллионные человеческие жертвы и огромные страдания всем народам мира. Неисчислимыми жертвами, разрушениями, материальными потерями, страданиями и горем обернулась война для тех народов, на территории которых происходили боевые действия.

Трагичны события Первой мировой войны были для нашей страны. Белорусские земли являлись передним краем, форпостом Российской империи на западе. Уже само геополитическое и стратегическое положение этих земель в случае войны предопределяло суровые испытания для их обитателей. По объявлении войны белорусские губернии были объявлены на военном положении. Здесь размещалась Ставка Верховного главнокомандующего Русской армией (с начала войны — в Барановичах, с августа 1915 г. — в Могилеве). Уже заранее, при составлении плана войны и мобилизационного расписания Российским Генеральным штабом первоочередными к выдвигению в места сосредоточения и развертывания для начала военных действий усматрива-